
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XX (2023), №2
s. 237-253
doi: 10.36121/hmazur.20.2023.2.237

Hubert Mazur
ORCID: 0000-0002-5578-9251
(Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie)

Udostępnianie zbiorów w bibliotekach archiwów państwowych w Polsce

Streszczenie: Przedmiotem działalności archiwów państwowych są materiały archiwalne. Placówki te posiadają również zbiory biblioteczne, które służą pracownikom archiwów w ich pracy merytorycznej oraz użytkownikom zewnętrznym. W skład tych księgozbiorów wchodzi przede wszystkim literatura specjalistyczna z zakresu archiwistyki, historii regionu, historii administracji. Celem artykułu jest zbadanie, jak wygląda udostępnianie zbiorów w bibliotekach archiwów państwowych. Przede wszystkim istotne jest pytanie, w jaki sposób potencjalny czytelnik może uzyskać informację o istnieniu biblioteki archiwalnej i jej wartości. Celem badania ankietowego było zbadanie zasad udostępniania zbiorów bibliotecznych (formularze do zamawiania, godziny udostępniania, czas oczekiwania na zamówienie, limit zamawianych woluminów), ewidencji wypożyczeń, katalogów bibliotecznych. **Słowa kluczowe:** biblioteki, biblioteki archiwów państwowych, archiwa państwowe, udostępnianie, udostępnianie księgozbiorów

Providing access to collections in libraries of state archives in Poland

Annotation: The subject of the activities of state archives are archival materials. These institutions also have library collections that serve archive employees in their substantive work and external users. These book collections include primarily specialized literature in the field of archival science, the history of the region, and the history of administration. The aim of the article is to examine how collections are made available in state archives libraries. First of all, the important question is how a potential reader can obtain information about the existence of an archival library and its contents. The aim of the survey was to examine the rules for making library collections available (ordering forms, opening hours, waiting time for an order, limit on ordered volumes), loan records, library catalogues.

Keywords: libraries, state archives libraries, state archives, sharing, making available book collections

Wstęp

Archiwa państwowe w Polsce to instytucje powołane do gromadzenia, przechowywania, opracowania i udostępniania materiałów archiwalnych, które są częścią dziedzictwa kulturowego. Ich działalność skupia się zatem wokół dokumentacji o rozmaitej chronologii, proveniencji, zawartości rzeczowej, języku czy postaci zewnętrznej. W strukturach archiwów państwowych istnieją biblioteki, które powstawały w różnych okresach, a w miarę powiększania się ich zbiorów stawały się odrębnymi komórkami organizacyjnymi. Przez dekady biblioteki te prowadzone były w sposób doraźny i niezgodny z obowiązującymi przepisami. Dopiero w 1969 r. Regina Piechota z Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych opracowała instrukcję, która miała ujednoczyć działalność bibliotek archiwów państwowych¹.

Biblioteki archiwów państwowych wykazują pokrewieństwo w stosunku do bibliotek muzealnych i kościelnych, które należy zaliczyć do kategorii bibliotek specjalnych, fachowych, naukowych i niesamoistnych. Ich zasób udostępniany jest wszystkim zainteresowanym, ale wyłącznie prezencyjnie. Wyjątkiem są pracownicy archiwum, którym wypożyczają się księgozbiór poza czytelnię, a nawet do domu. Głównym, zadaniem bibliotek archiwalnych jest gromadzenie księgozbioru pod kątem potrzeb archiwistów, udostępnianie księgozbioru użytkownikom, wspieranie archiwum w jego działalności informacyjnej i edukacyjnej, dokumentowanie działalności naukowej i popularnonaukowej archiwum oraz jego pracowników, „gromadzenie i ochrona zbiorów specjalnych będących świadectwem i źródłem wiedzy o kulturze naszych czasów”². „Biblioteki Archiwów Państwowych gromadzą publikacje chronologicznie i tematycznie związane z posiadanym przez dane Archiwum zasobem archiwalnym”. Są to wydawnictwa z zakresu historii, zwłaszcza dziejów regionalnych, archiwistyki, nauk pomocniczych historii oraz prawa i administracji³. W 2019 r. zbiory biblioteczne archiwów państwowych obejmowały ponad 433 tys. książek, około 6 tys. tytułów czasopism naukowych i regionalnych oraz 7358 woluminów starodruków⁴.

Brak ogólnych opracowań poświęconych bibliotekom w całej państwowej sieci archiwalnej. Największe zasługi w tym względzie oddaje artykuł Zofii Jakóbczak⁵, która spojrzała na problem kompleksowo. Istnieje także wiele opracowań czy drobnych przyczynków poświęconych księgozbiorom poszczególnych archiwów państwowych (w Gorzowie Wielkopolskim⁶, Katowicach⁷, Koszalinie⁸, Lesznie⁹, Lublinie¹⁰,

¹ R. Piechota, *Zasady gromadzenia i opracowywania księgozbioru w bibliotekach archiwalnych*, Warszawa 1969.

² Z. Jakóbczak, *Biblioteka Archiwum Państwowego w Lublinie 1918-2008*, [w:] *Lublin a książka. Cz. 2. Centrum i peryferie. Materiały z konferencji naukowej. Lublin, 5-6 listopada 2009 r.*, red. A. Krawczyk, Lublin 2011, s. 219-220.

³ <https://www.archiwa.gov.pl/poznaj/publikacje/biblioteka/> [dostęp: 16.04.2023].

⁴ Z. Jakóbczak, *Biblioteka Archiwum Państwowego ...*, s. 221.

⁵ Tamże, s. 217-232.

⁶ J. Miszczyk, *Biblioteka*, w: *70 lat Archiwum Państwowego w Gorzowie Wielkopolskim w sieci archiwów państwowych. 1950-2020*, red. A. Jodko, Gorzów Wielkopolski 2021, s. 63-64.

⁷ I. Lentowicz, J. Sowa, *Zbiory biblioteczne*, [w:] *Archiwum w regionie. Region w Archiwum. 80 lat Archiwum Państwowego w Katowicach 1932-2012*, pod red. B. Kalinowskiej-Wójcik, Katowice 2012, s. 141-153.

⁸ W. Chlistowski, *Księgozbiór biblioteki Archiwum Państwowego w Koszalinie*, „Bibliotekarz Zachodniopomorski”, 1991, nr 3-4, s. 46-61.

⁹ A. Żalik, *Biblioteka Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Lesznie*, Leszno 1983.

¹⁰ Z. Jakóbczak, *Biblioteka Archiwum Państwowego w Lublinie 1918-2008*, [w:] *Lublin a książka. Cz. 2.*

Łodzi¹¹, Opolu¹², Poznaniu¹³, Toruniu¹⁴) sporadycznie o bibliotekach oddziałów zamiejscowych (AP we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze¹⁵). Szczególnie dużo publikacji powstało na temat księgozbioru AP w Przemyślu¹⁶ i AP we Wrocławiu¹⁷. Ukazało się też sporo opracowań poświęconych starodrukowi w poszczególnych archiwach państwowych¹⁸. Niewątpliwie najlepiej przebadana jest biblioteka AP w Szczecinie¹⁹. Mowa

Centrum i peryferie. Materiały z konferencji naukowej. Lublin, 5–6 listopada 2009 r., red. A. Krawczyk, Lublin 2011, s. 401–418; B. Dymitrzak, *Biblioteka w archiwum*, „APLA”, nr 11, 2004, s. 19–21.

¹¹ A. Drakoniewicz, *Biblioteka Archiwum Państwowego w Łodzi (1950–2000)*, „Archeion”, 2014, t. 115, s. 379–401; tenże, *Dzieje biblioteki Archiwum Miejskiego w Łodzi 1926–1951*, „Archeion”, 2009–2010, t. 111, s. 374–389; A. Drzewiecka, „Łódzka” część księgozbioru Tadeusza Regeera, „Archeion” 2018, t. CXIX, s. 361–375.

¹² B. Gurbierz, A. Malik, *Zbiory biblioteczne Archiwum Państwowego w Opolu; ich tworzenie i charakterystyka*, [w:] *Otwarty skarbiec pamięci. Studia Zespołu Archiwum Państwowego w Opolu zebrane z okazji 60-lecia powstania instytucji. Cz. I: Niezmiennność idei i przemiany w cyklach czasu*, red. M. Lenart, Opole 2013, s. 143–156.

¹³ M. Wilczak, *Biblioteka Archiwum Państwowego w Poznaniu*, [w:] *Biblioteki województwa poznańskiego w latach 1945–1954*, Warszawa 1956, s. 180–183.

¹⁴ M. Superczyński, *Biblioteki w archiwach państwowych – problemy gromadzenia i udostępniania zbiorów na przykładzie Archiwum Państwowego w Toruniu*, „Archiwista Polski”, 2017, nr 4, s. 17–32; K. Kopiński, *Biblioteka Archiwum Państwowego w Toruniu*, „Rocznik Toruński”, 2002, t. 29, s. 227–234.

¹⁵ M. Sokal, *Biblioteka Archiwum Państwowego Oddział w Jeleniej Górze 1945–2020 – zarys tworzenia zasobu regionalnego*, [w:] *Na straży regionalnej pamięci. Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze – w 75 lecie działalności polskich archiwów w mieście*, red. I. Łaborewicz, Jelenia Góra 2020, s. 59–64.

¹⁶ E. Długosz, *Biblioteka Archiwum Państwowego na tle innych bibliotek przemyskich*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny”, 1989, t. 6, s. 119–132; też, *Biblioteka Archiwum Państwowego w Przemyślu*, [w:] *Z dziejów bibliotek przemyskich*, Przemyśl 2009, s. 107–114; też, *Biblioteka Archiwum Państwowego w Przemyślu. Profil księgozbioru*, [w:] *Księga pamiątkowa poświęcona doktorowi Zdzisławowi Koniecznemu z okazji 70 rocznicy urodzin*, red. B. Bobusia, Przemyśl 2000, s. 89–92.

¹⁷ B. Kumor-Gomułka, *Biblioteka Archiwum Państwowego we Wrocławiu*, [w:] *Archiwum Państwowe we Wrocławiu 1811–2011. Przeszłość i współczesność*, red. J. Drozd i J. Golaszewski, Wrocław 2011, s. 192–203; też, *Od sporu do księgozbioru, czyli o posekularyzacyjnej genezie i rozwoju idei gromadzenia literatury fachowej w dawnym Archiwum Państwowym we Wrocławiu*, „Roczniki Biblioteczne”, R. 61, 2017, s. 161–178; też, *Jedno archiwum – niejeden ślad: tropem proveniencji historycznego księgozbioru Biblioteki Archiwum Państwowego we Wrocławiu*, „Szczecińskie Studia Archiwalno-Historyczne”, T. 3, 2019, s. 181–200.

¹⁸ E. Długosz, *Starodruki w Archiwum Państwowym w Przemyślu*, Przemyśl 1993; K. Kopiński, J. Milewska-Kozłowska, *Stare druki w bibliotece Archiwum Państwowego w Toruniu*, „Folia Toruniensia”, 2002, t. 2, s. 133–175; J. Kosman, *Fons sapientiae – przykłady siedemnasto i osiemnastowiecznych druków szkolnych ze zbioru biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”, 2017, t. 11, s. 87–108; B. Kumor, *Starodruki o tematyce śląskiej w Bibliotece Archiwum Państwowego we Wrocławiu*, „Roczniki Biblioteczne”, 2003, t. 47, s. 169–200; M. Superczyński, *Nieznanne starodruki ulotne w bibliotece Archiwum Państwowego w Toruniu*, „Folia Toruniensia”, 2019 (Vol. 19), s. 183–199; A. Lajdenfrost, *Starodruki i cymelia z Archiwum Państwowego w Łodzi. Katalog, cz. 1*, „Rocznik Łódzki” 2002, t. 49, s. 195–268; tenże, *Starodruki z Archiwum Państwowego w Łodzi. Katalog, cz. 2*, „Rocznik Łódzki” 2009, t. 56, s. 196–237; E. Wierzbicka, *Starodruki w zasobie archiwalnym i bibliotecznym Archiwum Państwowego w Lublinie*, [w:] *Lublin a książka. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej z okazji 50-lecia Wydziału Humanistycznego UMCS i 95-lecia Biblioteki im. H. Łopacińskiego w Lublinie*, red. A. Krawczyk, E. Józefowicz-Wisińska, Lublin 2004; J. Strońska-Przybyła, *Historyczny zasób biblioteki Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Pszczynie – analiza proveniencji oraz katalog starych druków (1500–1800)*, „Szkie Archiwalno-Historyczne”, 2013, nr 10, s. 33–62.

¹⁹ M. Frankel, *Zarys dziejów i informacja o zasobie biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, „Szczeciński Informator Archiwalny”, 2002, nr 16, s. 117–122; też, *Zarys dziejów i informacja o zasobie biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, [w:] *Mundus archii mundus memoriae. Archiwum Państwowe w Szczecinie 1945–2005*, red. M. Frankel, Szczecin 2007, s. 127–130; też, *Zasób biblioteki Archiwum Państwo-*

tu o pracach poświęconych jej dziejom i zasobowi, ale także szczegółowe opracowania poszczególnych działów księgozbioru czy rodzajów zbiorów. Wzmianki o bibliotekach można znaleźć także w monografiach poświęconych dziejom niektórych archiwów państwowych²⁰. Większość tych publikacji koncentruje się na gromadzeniu księgozbioru, jego rzeczowej charakterystyce, marginalizując kwestie udostępniania lub zupełnie je pomijając.

Celem artykułu jest analiza problematyki udostępniania księgozbiorów znajdujących się w archiwach państwowych. Autor starał się odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób potencjalny czytelnik może uzyskać informację o istnieniu biblioteki archiwalnej i jej zawartości. W tym celu przeanalizowano strony internetowe 33 archiwów państwowych w Polsce oraz Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Badaniu poddano także regulaminy czytelnicy archiwów państwowych oraz regulaminy i cenniki usług świadczonych przez archiwa. Przeprowadzono także badanie ankietowe. Kwestionariusz ankiety przesłano do 3 archiwów centralnych, 30 archiwów państwowych nieposiadających charakteru centralnego oraz do 37 oddziałów zamiejscowych archiwów państwowych. Odpowiedź zwrotną nadesłały trzy archiwa centralne, 34 archiwa nieposiadające charakteru centralnego oraz 22 oddziały zamiejscowe. Celem badania ankietowego było zbadanie zasad udostępniania zbiorów bibliotecznych (formularze do zamawiania, godziny udostępniania, czas oczekiwania na zamówienie, limit zamawianych woluminów), ewidencji wypożyczeń, katalogów bibliotecznych.

Informacje o bibliotekach archiwów państwowych w Internecie

Podstawowych i ogólnodostępnych informacji na temat funkcjonowania archiwów państwowych dostarczają ich strony internetowe. Kluczowym więc jest pytanie, w jaki sposób za pośrednictwem Internetu archiwa informują o swoich księgozbiorach. Nieco ponad połowa (17) archiwów zamieściło na swoich witrynach zakładki poświęcone bibliotekom. Są one zatytułowane „biblioteka” (AGAD²¹, AP w Bydgoszczy²², Gdańsku²³, Kielcach²⁴, Archiwum Narodowe w Krakowie²⁵, AP w Lesznie²⁶, Lublinie²⁷,

wego w Szczecinie, „Szczeciński Informator Archiwalny”, 1986, nr 2, s. 113–125; J. Kosman, *Ze zbiorów biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, „Archeion”, 2017, t. 118, s. 250–274; E. Woltman, *Informacja o zasobie biblioteki Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Szczecinie*, [w:] *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie 1945–1980*, Szczecin 1980, s. 56–63; J. Kosman, *Jedna biblioteka – trzy historie. Biblioteka Archiwum Państwowego w Szczecinie. Studium przypadku*, Warszawa – Szczecin 2021.

²⁰ E. Olender, *Powstanie i działalność Archiwum Państwowego w Lesznie w latach 1950–2002*, Leszno 2019, s. 85–90, 182–184; G. Schlender, *Sześćdziesiąt lat działalności Archiwum Państwowego w Kaliszu. Zarys dziejów*, Kalisz 2011, s. 79–80; J. Chojecka, *Działalność Archiwum Państwowego w Koszalinie w latach (1953) 1961–2011. Pół wieku w służbie społeczności lokalnej*, w: *Archiwa i społeczeństwo. Pół wieku działalności Archiwum Państwowego w Koszalinie. (1953) 1961–2011*, red. J. Chojecka, Koszalin – Pruszcz Gdański 2011, s. 271.

²¹ https://agad.gov.pl/?page_id=852 [dostęp: 05.03.2023].

²² <https://www.bydgoszcz.ap.gov.pl/o-archiwum/biblioteka/> [dostęp: 05.03.2023].

²³ <https://www.gdansk.ap.gov.pl/pl/top/biblioteka> [dostęp: 05.03.2023].

²⁴ <https://www.kielce.ap.gov.pl/p,111,biblioteka> [dostęp: 05.03.2023].

²⁵ <https://ank.gov.pl/co-robimy/zasob-i-udostepnianie/biblioteka/> [dostęp: 05.03.2023].

²⁶ <https://archiwum.leszno.pl/new/p,99,biblioteka-archiwum> [dostęp: 05.03.2023].

²⁷ <https://lublin.ap.gov.pl/zasob/biblioteka/> [dostęp: 05.03.2023].

Łodzi²⁸, Przemyślu²⁹, Siedlcach³⁰, Suwałkach³¹, Szczecinie³², Toruniu³³, Wrocławiu³⁴), „księgozbiór” (AP w Malborku³⁵, Opolu³⁶) oraz „chcę skorzystać z biblioteki” (AP w Kaliszu)³⁷. W przypadku sześciu archiwów zakładki te dostępne są bezpośrednio ze strony głównej (Kaliszu, Kielcach, Lesznie, Łodzi, Siedlcach, Szczecinie i Wrocławiu). W pozostałych zakładka taka stanowi część innych zakładek („o archiwum” – AP w Bydgoszczy, „udostępnianie” – AGAD „zasób i udostępnianie” – ANK oraz AP w Gdańsku, „zasób” – AP w Lublinie i Malborku, „nasze książki” – AP w Opolu, „o archiwum” – AP w Toruniu, „działalność” – AP w Suwałkach, „pozostała działalność” – AP w Przemyślu). 16 archiwów państwowych nie zadbało, aby na swoich witrynach zamieścić choć niewielką wzmiankę o posiadanym księgozbiorze, co zdumiewa zwłaszcza w konfrontacji z opinią Z. Jakóbczak, że „biblioteki archiwalne, które nie podają do publicznej wiadomości informacji o zbiorach, stanowiących z racji swojej wartości dla nauki i społeczeństwa narodowy zasób biblioteczny, samoistnie wykluczają się z grona instytucji będących repozytoriami wiedzy, źródłem informacji³⁸”.

Należałoby oczekiwać, że treść wspomnianych zakładek będzie zawierać podstawowe informacje na temat funkcjonowania bibliotek w archiwach państwowych, godzin pracy, miejsca i zasad udostępniania itd. Tymczasem regulaminy bibliotek znaleźć można na stronach tylko dwóch archiwów (AP w Łodzi i Toruniu). Zdumiewa, że tak podstawową informację jak godziny pracy czytelnicy wskazało zaledwie siedem archiwów (AP w Gdańsku, Kaliszu, Łodzi, Opolu, Przemyślu, Suwałkach, Szczecinie). 10 archiwów określiło miejsce udostępniania księgozbioru (AP w Bydgoszczy, Gdańsku, Kaliszu, ANK, AP w Łodzi, Opolu, Siedlcach, Suwałkach, Wrocławiu i AGAD), którym były czytelnice lub w przypadku AGAD także jego biblioteka. Jedynie AP w Gdańsku wskazało godziny realizacji zamówień. Lakoniczne na ogół informacje o bibliotecznych pomocach informacyjnych znalazły się na stronach 9 archiwów państwowych (AP w Bydgoszczy, Gdańsku, Kaliszu, Kielcach, Łodzi, Opolu, Siedlcach, we Wrocławiu i AGAD). Natomiast 11 placówek poprzez linki odsyła do elektronicznego katalogu bibliotecznego KOHA (AP w Kielcach, Lesznie, Lublinie, Łodzi, Opolu, Siedlcach, Suwałkach, Szczecinie, Toruniu, Wrocławiu, AGAD). Archiwa państwowe są dosyć oszczędne w materii upubliczniania bezpośrednich danych kontaktowych do swoich bibliotek. Dane w postaci adresu e-mail i numeru telefonu znajdziemy wyłącznie na stronie AP w Przemyślu i we Wrocławiu, a w przypadku tej ostatniej instytucji zamieszczono także imię i nazwisko osoby prowadzącej bibliotekę.

Na witrynach internetowych szesnastu archiwów państwowych (AP w Bydgoszczy, Gdańsku, Gorzowie, Kaliszu, Kielcach, ANK, AP w Lublinie, Łodzi,

²⁸ <https://www.lodz.ap.gov.pl/p,91,biblioteka> [dostęp: 05.03.2023].

²⁹ <https://www.przemysl.ap.gov.pl/p,80,biblioteka> [dostęp: 05.03.2023].

³⁰ <https://www.siedlce.ap.gov.pl/p,104,biblioteka> [dostęp: 05.03.2023].

³¹ <https://suwalki.ap.gov.pl/p,117,biblioteka> [dostęp: 05.03.2023].

³² <https://www.szczecin.ap.gov.pl/pl/Biblioteka> [dostęp: 05.03.2023].

³³ <https://torun.ap.gov.pl/o-archiwum/biblioteka/> [dostęp: 05.03.2023].

³⁴ <https://www.ap.wroc.pl/informacje-o-zasobie-biblioteki-archiwum> [dostęp: 05.03.2023].

³⁵ <http://malbork.ap.gov.pl/p,104,ksiegozbiór> [dostęp: 05.03.2023].

³⁶ <https://opole.ap.gov.pl/ksiegozbiór.html> [dostęp: 05.03.2023].

³⁷ <https://www.archiwum.kalisz.pl/chce-skorzystac-z-biblioteki> [dostęp: 05.03.2023].

³⁸ Z. Jakóbczak, *Biblioteka Archiwum Państwowego ...*, s. 220.

Malborku, Przemyślu, Siedlcach, Suwałkach, Szczecinie, Toruniu, Wrocławiu i AGAD) znalazła się krótsza lub dłuższa charakterystyka biblioteki. Najobszerniej opisano księgozbiory AP w Lublinie, Siedlcach i Suwałkach. Na stronie AP w Opolu znalazła się krótka charakterystyka: czasopism niemieckich³⁹ i polskich⁴⁰ oraz Mszału nyskiego – najcenniejszego rękopisu w zbiorach biblioteki⁴¹.

W kilku przypadkach wprost określono charakter biblioteki danego archiwum jako specjalistyczną czy specjalną (AP w Bydgoszczy, ANK, AP w Lublinie, Suwałkach, Toruniu, Wrocławiu) lub naukową (ANK, AP w Lublinie, Łodzi, Siedlcach, Toruniu).

Rzadko zwracano uwagę niejako na misję biblioteki archiwum. W przypadku AP w Bydgoszczy uznano, że „Księgozbiór Archiwum Bydgoskiego jest ważną pomocą naukową poszerzającą badania historyczne, dla których podstawę źródłową stanowią archiwalia”⁴². Z kolei w ANK dostrzeżono, że biblioteka „wspomaga warsztat badacza dzięki szerokiemu wyborowi literatury przedmiotu”⁴³. Bardzo precyzyjnie zostały określone cele biblioteki AP w Lublinie, która „pełni rolę ośrodka informacji specjalistycznej” i „służy rozwojowi i potrzebom nauki realizując funkcję informacyjną w różnorodnych formach”⁴⁴. Także w przypadku AP w Łodzi, księgozbiór „stanowi nieodłączny warsztat pracy archiwisty, historyka czy genealoga. Sięgającym po akta umożliwia zdobycie niezbędnej podbudowy usprawniającej pracę poszukiwawczą i badawczą”⁴⁵. Biblioteka AP w Siedlcach powinna „spełniać potrzeby pracowników archiwum w trakcie realizacji ich obowiązków, a także w podczas prowadzonych badań naukowych oraz służyć pomocą osobom korzystającym z akt”⁴⁶. Znamienne, że jedynie AP w Toruniu na swej stronie zaprasza do korzystania z księgozbioru⁴⁷.

Dane o wielkości księgozbioru znajdziemy na stronach internetowych 13 archiwów (AP w Bydgoszczy, Gdańsku, Kielcach, ANK, AP w Lublinie, Łodzi, Malborku, Opolu, Przemyślu, Siedlcach, Suwałkach, Szczecinie, Toruniu i Wrocławiu. Przed wszystkim informacje o księgozbiorze zawierają charakterystykę jego zawartości rzeczowej (AP w Bydgoszczy, Gdańsku, Kaliszu, ANK, AP w Lublinie, Łodzi, Malborku, Opolu, Szczecinie, Toruniu, Wrocławiu i AGAD. W przypadku AP w Bydgoszczy profil biblioteki omówiono według działów: archiwistyka, historia ogólna i nauki pomocnicze historii, historia państwa i prawa oraz wydawnictwa regionalne i informacyjne z podaniem przykładów⁴⁸. Podobne kryterium opisu przyjęto w AP w Lublinie⁴⁹,

³⁹ <https://opole.ap.gov.pl/front/library/1> [dostęp: 11.03.2023].

⁴⁰ <https://opole.ap.gov.pl/front/library/2> [dostęp: 11.03.2023].

⁴¹ <https://opole.ap.gov.pl/front/library/3> [dostęp: 11.03.2023].

⁴² <https://www.bydgoszcz.ap.gov.pl/o-archiwum/biblioteka/> [dostęp: 09.03.2023].

⁴³ <https://ank.gov.pl/co-robimy/zasob-i-udostepnianie/biblioteka/> [dostęp: 09.03.2023].

⁴⁴ <https://lublin.ap.gov.pl/zasob/biblioteka/> [dostęp: 11.03.2023].

⁴⁵ <https://www.lodz.ap.gov.pl/p,91,biblioteka> [dostęp: 11.03.2023].

⁴⁶ <https://suwalki.ap.gov.pl/p,117,biblioteka> [dostęp: 15.03.2023].

⁴⁷ <https://torun.ap.gov.pl/o-archiwum/biblioteka/> [dostęp: 15.03.2023].

⁴⁸ <https://www.bydgoszcz.ap.gov.pl/o-archiwum/biblioteka/> [dostęp: 08.03.2023].

⁴⁹ <https://lublin.ap.gov.pl/zasob/biblioteka/> [dostęp: 09.03.2023].

Łodzi⁵⁰, Przemyślu⁵¹, Siedlcach⁵², Suwałkach⁵³. AP w Gdańsku i AP w Kaliszu, ANK, AP w Szczecinie, Wrocławiu poprzestały na wymienieniu grup rzeczowych. Kilka archiwów wyeksponowało w tej narracji najstarsze lub najcenniejsze zbiory. Np. AP w Bydgoszczy: „Szczególnie cenne są zbiory praw: dzienniki ustaw i dzienniki urzędowe różnych resortów i urzędów oraz rozmaite kodeksy, zwłaszcza niemieckie, dostępne tylko w nielicznych bibliotekach”⁵⁴. Na stronie AP w Kielcach wskazano najstarsze publikacje w księgozbiornie, którymi są „Księga ustaw za zbrodnie i ciężkie policyjne przestępstwa z 1806 r., pochodzący z 1807 roku Kodeks Napoleona czy Dziennik Urzędowy Województwa Krakowskiego z 1810 r.”⁵⁵ W AP w Siedlcach „Szczególnie interesujący i bogaty jest zbiór wydawnictw heraldycznych, zwłaszcza herbarzy, wykorzystywanych w badaniach genealogicznych, m.in. herbarze K. Niesieckiego, A. Bonieckiego i S. Uruskiego oraz *Złota księga szlachty polskiej* T. Żychlińskiego”⁵⁶. Na stronie AP w Szczecinie⁵⁷, Toruniu⁵⁸ i Wrocławiu⁵⁹ zwrócono uwagę na obecność w księgozbiornie starodruków.

Niektóre archiwa (AP w Kielcach, Lublinie, Malborku i Szczecinie) odwoływały się krótko do historii swoich bibliotek. Uzupełnieniem charakterystyki księgozbiornie jest w trzech przypadkach (AP w Łodzi, Przemyślu i Wrocławiu) bibliografia opracowań poświęconych bibliotece archiwalnej. Narrację tę sporadycznie wzbogacano o fotografie przedstawiające pomieszczenia biblioteczne w archiwum (AP w Łodzi – 3 zdjęcia, AP w Przemyślu – 1, AP w Szczecinie – 3) lub fotografie zbiorów (AP w Toruniu).

Informacje o bibliotekach w archiwach państwowych można znaleźć także na stronie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych w zakładce „biblioteka” będącej częścią zakładki „publikacje”. Zamieszczono tam syntetyczne dane o strukturze rzeczowej ich zbiorów oraz informację, „zbiory bibliotek archiwów państwowych udostępniane są wszystkim zainteresowanym na miejscu w bibliotece lub w czytelniku akt danego archiwum państwowego”. Nieco uwagi poświęcono też Centralnej Bibliotece Archiwistycznej działającej w Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych która „posiada wyjątkowy, najobszerniejszy w Polsce, zbiór publikacji polskich i obcych z zakresu archiwistyki i nauk pomocniczych historii”. Podano także informacje o miejscu i godzinach udostępniania oraz dane kontaktowe⁶⁰.

Niekiedy ogólną informację o bibliotece archiwum uwzględniono w treściach poświęconych udostępnianiu materiałów archiwalnych w archiwach państwowych. I tak AP w Koszalinie kolejno w zakładkach „Udostępnianie zasobu/Czytelnia akt” informuje, że „tylko na miejscu – w czytelniku akt – udostępniane są książki i czasopis-

⁵⁰ <https://www.lodz.ap.gov.pl/p,91,biblioteka> [dostęp: 15.03.2023].

⁵¹ <https://www.przemysl.ap.gov.pl/p,80,biblioteka> [dostęp: 15.03.2023].

⁵² <https://www.siedlce.ap.gov.pl/art,334,biblioteka-archiwum-panstwowego-w-siedlcach> [dostęp: 15.03.2023].

⁵³ <https://suwalki.ap.gov.pl/p,117,biblioteka> [dostęp: 15.03.2023].

⁵⁴ <https://www.bydgoszcz.ap.gov.pl/o-archiwum/biblioteka/> [dostęp: 16.04.2023].

⁵⁵ <https://www.kielce.ap.gov.pl/p,111,biblioteka> [dostęp: 16.04.2023].

⁵⁶ <https://www.siedlce.ap.gov.pl/art,334,biblioteka-archiwum-panstwowego-w-siedlcach> [dostęp: 16.04.2023].

⁵⁷ <https://www.szczecin.ap.gov.pl/pl/Biblioteka> [dostęp: 16.04.2023].

⁵⁸ <https://torun.ap.gov.pl/o-archiwum/biblioteka/> [dostęp: 17.04.2023].

⁵⁹ <https://www.ap.wroc.pl/informacje-o-zasobie-biblioteki-archiwum> [dostęp: 16.04.2023].

⁶⁰ <https://archiwa.gov.pl/poznaj/publikacje/biblioteka/> [dostęp: 22.05.2023].

ma przechowywane w Bibliotekach Archiwum Państwowego w Koszalinie i oddziałów w Słupsku i w Szczecinku”, gdzie dostępne są katalogi biblioteczne⁶¹. Na lakonicznej wzmiance, że w czytelni udostępniane są książki i czasopisma na podstawie odrębnego regulaminu, poprzestało AP w Łodzi⁶². Na stronie internetowej AP w Olsztynie w zakładkach „Udostępnianie/Czytelnia” użytkownika znajdzie zdawkową informację, że pracownia naukowa połączona jest z biblioteką, która liczy ponad 23 000 woluminów posiadających katalog alfabetyczny i rzeczowy⁶³. Możliwość korzystania z podręcznej biblioteki zasygnalizowano na stronie AP w Przemyślu⁶⁴ i Toruniu⁶⁵.

Należy dodać, że informacja o liczbie monografii i o liczbie wydawnictw ciągłych znajduje się w opisie każdego archiwum państwowego (także oddziałów zamiejscowych) na portalu Szukaj w archiwach⁶⁶.

Jak wykazała Zofia Jakóbczak, zaledwie 15 (spośród 29 wydanych) przewodników lub informatorów po zasobie danego archiwum państwowego dostarcza informacji o istnieniu biblioteki archiwalnej. Na ogół jest to krótka wzmianka we wstępie lub przedmowie do tego typu wydawnictw, niekiedy zawierająca charakterystykę księgozbioru i zasady korzystania⁶⁷.

Formy i procedury udostępniania

Zbiory bibliotek archiwów państwowych są udostępniane użytkownikom zewnętrznym wyłącznie prezencyjnie. Możliwość wypożyczania książek i czasopism poza bibliotekę mają jedynie pracownicy archiwum⁶⁸.

Archiwa państwowe realizując swoje ustawowe i statutowe zadania udostępniają materiały archiwalne w czytelniach zwanymi ciągle, choć zdecydowanie coraz rzadziej pracowniami naukowymi. Pomieszczenia te służą także jako miejsca dostępu do zbiorów bibliecznych. Nie dziwi to wobec problemów lokalowych, z jakimi boryka się większość polskich archiwów państwowych. Jest to także zasadne z powodu niewielkiej liczby korzystających z księgozbiorów w archiwach. Jedynie trzy placówki (AGAD, AP w Przemyślu i AP we Wrocławiu) posiadają osobne czytelnie biblieczne.

Zagadnienie fizycznej lokalizacji księgozbiorów archiwów państwowych wiąże się przede wszystkim z problematyką ich przechowywania, ale ma pewien związek także z udostępnianiem książek i czasopism. Mianowicie w niektórych archiwach (w świetle ankiety co najmniej w pięciu) zbiory biblieczne znajdują się w czytelniach (pracowniach naukowych) służących do udostępniania materiałów archiwalnych. W dalszych trzydziestu dwóch placówkach część księgozbioru wydzielono z magazynów bibliecznych i umieszczono w czytelniach. Tak jest np. w AP w Toruniu, gdzie księgozbiór znajduje się w trzech magazynach, a tylko jego część w postaci najbardziej przydatnych książek ulokowano w czytelni⁶⁹. W świetle tych ustaleń nasuwa się pytanie, czy archiwa

⁶¹ <http://www.koszalin.ap.gov.pl/czytelnia-akt/> [dostęp: 17.04.2023].

⁶² <https://www.lodz.ap.gov.pl/p,71,czytelnia> [dostęp: 17.04.2023].

⁶³ <https://olsztyn.ap.gov.pl/pracownia> [dostęp: 17.04.2023].

⁶⁴ <https://www.przemysl.ap.gov.pl/p,83,pracownia-naukowa> [dostęp: 16.04.2023].

⁶⁵ <https://torun.ap.gov.pl/zalatw-swoja-sprawe/czytelnie/> [dostęp: 16.04.2023].

⁶⁶ <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/> [dostęp: 16.03.2023].

⁶⁷ Z. Jakóbczak, *Biblioteka Archiwum Państwowego* ..., s. 222.

⁶⁸ I. Lentowicz, J. Sowa, *Zbiory biblieczne* ..., s. 150; E. Olender, *Powstanie i działalność* ..., s. 85-90, 182.

⁶⁹ M. Superczyński, *Biblioteki w archiwach* ..., s. 27.

państwowe, podobnie jak niektóre biblioteki, zapewniają użytkownikom wolny dostęp do półek z książkami i czasopismami znajdującymi się w czytelnich. Dwadzieścia siedem archiwów państwowych stwarza taką możliwość korzystającym.

Korzystanie z materiałów archiwalnych w archiwach państwowych wymaga wypełnienia formularza „Zgłoszenia użytkownika zasobu archiwalnego”. Brak w archiwach analogicznych formularzy, jeśli chodzi o zbiory biblioteczne. W dużej części placówek (22) w przypadku korzystania z księgozbioru konieczne jest wypełnienie wspomnianego wyżej druku. Jest to wymaganie kuriozalne w kontekście nazwy formularza, który przecież odnosi się do materiałów archiwalnych, a nie zbiorów bibliotecznych. Większość archiwów (26) nie nakłada na korzystających obowiązku wypełniania tego, ani żadnego innego formularza.

Każdy użytkownik zasobu archiwalnego w archiwach państwowych, aby zamówić materiały archiwalne do czytelnicy winien wypełnić stosowny formularz w postaci rewersu. Brak natomiast ogólnopolskich standardów, jeśli chodzi o zamawianie książek i czasopism ze zbiorów bibliotecznych archiwów państwowych. Lwia część omawianych placówek (25) nie wprowadziła odrębnych rewersów dla swoich bibliotek i posługuje się rewersami służącymi do zamawiania z magazynu do czytelnicy materiałów archiwalnych. W 7 archiwach książki i czasopisma można zamawiać poprzez dostępny na stronie internetowej e-rewers przeznaczony dla archiwaliów. Natomiast 18 ankietowanych archiwów stosuje osobne rewersy dedykowane zbiorom bibliotecznym, przy czym nie są one udostępniane na stronach internetowych. AP w Lublinie jest jedynym archiwum, w którym istnieje możliwość zamawiania woluminów z archiwalnego księgozbioru poprzez biblioteczny e-rewers. Jego formularz zawiera następujące pola: biblioteka (do wyboru: AP w Lublinie i jego Oddziały w Chełmie, Kraśniku i Radzynie Podlaskim), sygnatura, autor, tytuł, tom/rok, nazwisko i imię korzystającego, adres e-mail korzystającego oraz planowany termin wizyty w czytelnicy⁷⁰. Wiele archiwów, zwłaszcza oddziałów zamiejscowych stwarza możliwość zamawiania pozycji bibliotecznych ustnie (19), telefonicznie (22) lub mailowo (27).

Istotnym aspektem funkcjonowania bibliotek w archiwach jest podstawa prawna udostępniania zbiorów. Zaledwie w 9 archiwach państwowych (spośród 26 ankietowanych) wprowadzono odrębny regulamin udostępniania księgozbioru. Tylko dwie placówki – AP w Łodzi⁷¹ i AP w Toruniu⁷² udostępniły ten akt prawny na swoich stronach internetowych.

Zbadano także, czy informacje o bibliotece danego archiwum państwowego znalazły się w regulaminach czytelnicy archiwów. Sporadycznie pojawiają się w nich zapisy, że użytkownik ma prawo do korzystania ze zbiorów bibliotecznych (AP w Łodzi⁷³, Rzeszowie⁷⁴). W podobnym duchu utrzymany jest zapis w regulaminie czytelnicy AGAD: „do dyspozycji użytkowników [jest] księgozbiór biblioteki AGAD”⁷⁵. Niekiedy kwestie te formułowano w sposób bardziej miękki – np. „zbiory biblioteczne [...] udostępnia się

⁷⁰ <https://lublin.ap.gov.pl/zasob/biblioteka/e-rewers-biblioteka/> [dostęp: 18.04.2023].

⁷¹ <https://www.lodz.ap.gov.pl/p,91,biblioteka> [dostęp: 16.03.2023].

⁷² <https://torun.ap.gov.pl/o-archiwum/biblioteka/> [dostęp: 07.03.2023].

⁷³ <https://www.lodz.ap.gov.pl/p,71,czytelnia> [dostęp: 07.03.2023].

⁷⁴ <https://rzeszow.ap.gov.pl/regulamin-udostepniania-materialow-archiwalnych/> [dostęp: 07.03.2023].

⁷⁵ https://agad.gov.pl/?page_id=2178 [dostęp: 07.03.2023].

osobom korzystającym z materiałów archiwalnych” w przypadku AP w Gdańsku i AP w Toruniu⁷⁶. Z kolei regulaminy czytelní AP w Lublinie⁷⁷, Zamościu i AP w Zielonej Górze⁷⁸ stanowią, że udostępniane są w nich (obok materiałów archiwalnych i pomocy ewidencyjno-informacyjnych) także zbiory biblioteczne⁷⁹. Z kolei w omawianych aktach prawnych w AP w Gdańsku⁸⁰, Koszalinie⁸¹ i Opolu⁸² wprowadzono zapisy, że udostępnianie księgozbioru podlega takim samym regulacjom jak udostępnianie materiałów archiwalnych⁸³. Regulamin czytelní AP w Lesznie określa natomiast środki ewidencyjno-informacyjne niezbędne do wyszukania książek z biblioteki archiwum⁸⁴. 22 archiwa państwowe nie wprowadziło do omawianych normatywów żadnych regulacji odnoszących się do udostępniania archiwalnego księgozbioru.

Nieco częściej biblioteki są obecne w cennikach i regulaminach usług świadczonych przez archiwa państwowe. Regulacje odnoszą się do zasad, kosztów lub ograniczeń wykonywania reprodukcji (AP w Białymstoku⁸⁵, Gdańsku⁸⁶, Katowicach⁸⁷, Koszalinie⁸⁸, ANK⁸⁹, AP w Łodzi⁹⁰, Poznaniu⁹¹, Przemyśle⁹², Radomiu⁹³, Rzeszowie⁹⁴, Siedlcach⁹⁵, Suwałki⁹⁶, Warszawie⁹⁷, Zamościu⁹⁸ i Zielonej Górze⁹⁹). Np. AP w Łodzi¹⁰⁰ i Radomiu¹⁰¹ nie wykonują reprodukcji „ze starodruków i cymeliów przechowywanych w zbiorach biblioteki Archiwum” oraz zbiorów bibliotecznych objętych prawami autorskimi”. Z kolei Dyrektor AP w Zielonej Górze „może odmówić wykonania usługi ze zbiorów bibliotecznych z uwagi na ich zły stan zachowania lub brak możliwości

⁷⁶ <https://aptorun.bip.gov.pl/zarzadzenia-dyrektora/regulamin-pracowni-naukowych.html> [dostęp: 07.03.2023].

⁷⁷ <https://lublin.ap.gov.pl/jak-korzystac-z-archiwum/udostepnianie-zasobu/regulamin-korzystania-z-materialow-archiwalnych/> [dostęp: 07.03.2023].

⁷⁸ <https://archiwum.zgora.pl/art,10,regulamin-korzystania-z-materialow-archiwalnych-w-czytelni> [dostęp: 09.03.2023].

⁷⁹ <https://www.zamosc.ap.gov.pl/index.php/jak-korzystac/udostepnianie-zasobu> [dostęp: 09.03.2023].

⁸⁰ <https://www.gdansk.ap.gov.pl/pl/top/regulamin> [dostęp: 07.03.2023].

⁸¹ <http://www.koszalin.ap.gov.pl/regulamin-pracowni/> [dostęp: 07.03.2023].

⁸² <https://opole.ap.gov.pl/zamow-w-archiwum-2.html> [dostęp: 07.03.2023].

⁸³ <http://www.koszalin.ap.gov.pl/regulamin-pracowni/> [dostęp: 07.03.2023].

⁸⁴ <https://archiwum.leszno.pl/new/p,81,zasady-udostepniania> [dostęp: 07.03.2023].

⁸⁵ <https://www.bialystok.ap.gov.pl/p,72,uslugi-archiwalne> [dostęp: 07.03.2023].

⁸⁶ <https://www.gdansk.ap.gov.pl/pl/top/cennik> [dostęp: 07.03.2023].

⁸⁷ <https://katowice.ap.gov.pl/ap/tekst/usugi-archiwalne> [dostęp: 07.03.2023].

⁸⁸ <http://www.koszalin.ap.gov.pl/cennik-uslug-archiwalnych/> [dostęp: 07.03.2023].

⁸⁹ <https://ank.gov.pl/zalatw-sprawe/uslugi-reprograficzne/> [dostęp: 07.03.2023].

⁹⁰ <https://www.lodz.ap.gov.pl/p,71,czytelnia> [dostęp: 07.03.2023].

⁹¹ <https://poznan.ap.gov.pl/institucja/zasady-udostepniania/> [dostęp: 07.03.2023].

⁹² <https://www.przemysl.ap.gov.pl/p,86,cennik> [dostęp: 07.03.2023].

⁹³ <https://www.radom.ap.gov.pl/p,69,zasady-udostepniania> [dostęp: 07.03.2023].

⁹⁴ <https://rzeszow.ap.gov.pl/zalatw-sprawe/cennik-i-numery-kont/> [dostęp: 07.03.2023].

⁹⁵ <https://www.siedlce.ap.gov.pl/p,91,cennik> [dostęp: 07.03.2023].

⁹⁶ <https://www.suwalki.ap.gov.pl/a,20,regulamin-i-cennik-uslug-swiadczonych-przez-archiwum-panstwowe-w-suwalkach> [dostęp: 07.03.2023].

⁹⁷ <https://warszawa.ap.gov.pl/udostepnianie/zasady-udostepniania/podstawowe-przepisy/> [dostęp: 07.03.2023].

⁹⁸ <https://www.zamosc.ap.gov.pl/index.php/jak-korzystac/cennik> [dostęp: 07.03.2023].

⁹⁹ <https://archiwum.zgora.pl/art,13,cennik-uslug-archiwalnych> [dostęp: 07.03.2023].

¹⁰⁰ <https://www.lodz.ap.gov.pl/p,71,czytelnia> [dostęp: 07.03.2023].

¹⁰¹ <https://www.radom.ap.gov.pl/p,69,zasady-udostepniania> [dostęp: 07.03.2023].

technicznych realizacji zamówienia”¹⁰². Brak jakichkolwiek wzmianek na temat bibliotek odnotowano w cennikach lub regulaminach usług reprograficznych 18 archiwów państwowych.

Przedmiotem badania była także kwestia limitów liczby udostępnianych woluminów z bibliotek archiwów państwowych, przede wszystkim w kontekście ograniczeń jakie archiwa praktykują, jeśli chodzi o liczbę udostępnianych jednostek archiwalnych. Aż 38 ankietowanych placówek nie reglamentuje w żaden sposób dostępu do zbiorów bibliotecznych. 9 przebadanych archiwów wprowadziło limit udostępnianych woluminów. W czterech archiwach jest to 10 pozycji, w kolejnych trzech – 5 pozycji oraz w dwóch 5 pozycji. Przynajmniej niektóre archiwa państwowe w tym zakresie wydają się być bardziej liberalne niż w kwestii liczby udostępnianych w czytelnich jednostek archiwalnych, o czym świadczą stwierdzenia, że „elastycznie do potrzeb” lub „zgodnie ze zdrowym rozsądkiem” udostępnia się zbiory biblioteczne.

Na ogół zbiory biblioteczne w archiwach państwowych udostępniane są bezwzględnie po zamówieniu. 13 placówek czas realizacji zamówień określiło w kwestionariuszu ankiety bardziej precyzyjnie. Trzy archiwa udostępniają żądane woluminy w czasie do 60 minut. W kolejnych czterech czytelnik otrzyma książki lub czasopisma po maksymalnie 30 minutach. Jeszcze szybciej, bo do 20 minut nastąpi to w czterech archiwach. Jedna placówka wskazała czas realizacji 5-10 minut. Zaledwie w jednej placówce książki należy zamawiać z jednodniowym wyprzedzeniem.

Jak wyliczyła Zofia Jakóbczak, biblioteki 20 archiwów państwowych tygodniowo są otwarte mniej niż 40 godzin. Tylko w 13 placówkach biblioteki są czynne codziennie, niema wyłącznie w godzinach pracy archiwów. Podczas dyżurów populodniowych użytkownicy mogą na ogół korzystać wyłącznie z tej części księgozbioru, która znajduje się w czytelni¹⁰³.

Spory chaos i niekonsekwencja panuje w dziedzinie ewidencji udostępniania zbiorów bibliotecznych w archiwach państwowych. 5 ankietowanych archiwów nie prowadzi rejestracji czytelników. W 16 placówkach osoby korzystające z księgozbioru podlegają tej samej ewidencji co użytkownicy materiałów archiwalnych. Natomiast osobną ewidencję dedykowaną wyłącznie czytelnikom praktykuje 27 archiwów. Brak rejestrów wizyt czytelników wskazały cztery archiwa. W 22 placówkach taka ewidencja prowadzona jest wspólnie z ewidencją użytkowników materiałów archiwalnych, a w kolejnych 22 jest rejestracja odrębna. Aż 9 spośród ankietowanych archiwów nie praktykuje sporządzania wykazów udostępnianych woluminów ze swego księgozbioru. W pozostałych placówkach taka ewidencja jest prowadzona, przy czym 12 archiwów rejestruje udostępniane książki i czasopisma wspólnie z archiwaliami.

Narzędzia wyszukiwawcze

Kluczowym zagadnieniem w udostępnianiu zbiorów bibliotecznych są narzędzia wyszukiwawcze. W 2017 r. na podstawie decyzji Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych rozpoczęto prace nad wdrożeniem w bibliotekach archiwalnych systemu KOHA¹⁰⁴, co oznaczało stworzenie centralnego systemu bibliotecznego dla wszystkich

¹⁰² <https://archiwum.zgora.pl/art,13,cennik-uslug-archiwalnych> [dostęp: 07.03.2023].

¹⁰³ Z. Jakóbczak, *Biblioteka Archiwum Państwowego ...*, s. 221.

¹⁰⁴ D. Buzdygan, A. Januszko-Szakiel, *Koha. Narzędzie open source do obsługi biblioteki naukowej*, Kra-

archiwów i udostępniania informacji o zbiorach bibliotecznych archiwów państwowych w jednym wspólnym katalogu¹⁰⁵. Obecnie baza wykorzystywana jest w 51 archiwach państwowych bądź ich oddziałach zamiejscowych (ponad 2/3 wszystkich placówek). Zaledwie trzy archiwa państwowe (AP w Katowicach Oddział w Cieszynie, AP w Lublinie oraz AP w Opolu) do omawianej bazy wprowadziły całość swoich zbiorów bibliotecznych. Ponad 90% księgozbioru w systemie KOHA zinwentaryzowały AP Gdańsku, Płocku, Rzeszowie i Wrocławiu. W AP w Katowicach Oddział w Bielsku-Białej jest to 86%. Blisko jedna trzecia książek i czasopism znalazła się w systemie KOHA w przypadku AP w Piotrkowie Trybunalskim, Przemyślu i Toruniu. Blisko 1/3 księgozbioru to wynik AP w Malborku i AP we Wrocławiu Oddział w Bolesławcu. Słabiej wypadają AP w Łodzi i AP w Piotrkowie Trybunalskim Oddział w Tomaszowie Mazowieckim (25%), AP w Bydgoszczy i Zielonej Górze (20%), AP w Olsztynie (10%). Część ankietowanych placówek nie podała danych w tym zakresie.

Link przekierowujący do systemu KOHA zamieściło na swoich stronach internetowych zaledwie 10 archiwów – AP w Kielcach, Lesznie, Lublinie, Łodzi, Siedlcach, Suwałkach, Szczecinie, Toruniu, Wrocławiu oraz AGAD. Natomiast AP w Kaliszu stworzyło możliwość pobrania z witryny plików w formacie pdf stanowiących wykaz publikacji i wykaz czasopism z biblioteki archiwalnej. Wspomnieć wypada, że „rozwój i modernizacja zintegrowanego systemu bibliotecznego Archiwów Państwowych” zostały zapisane jako jeden z celów operacyjnych w Strategii rozwoju Archiwów Państwowych na lata 2021-2030 i mają gwarantować tym placówkom efektywność rozwoju¹⁰⁶.

Poza systemem KOHA archiwa państwowe wykorzystują także inne pomoce. 25 ankietowanych archiwów posługuje się katalogami kartkowymi (alfabetycznymi i/lub rzeczowymi). W 7 placówkach używa się katalogu w programie Access (np. w ANK baza ta nazwana jest Biblioteka¹⁰⁷). Natomiast 5 archiwów korzysta z arkusza kalkulacyjnego Excel. Księga inwentarzowa księgozbioru pełni rolę pomocy informacyjnej w 7 przebadanych placówkach.

Znamienne, że 22 spośród ankietowanych archiwów nie daje użytkownikom możliwości samodzielnego przeszukiwania pomocy bibliotecznych. W tym wypadku katalogi przegląda archiwista. W 26 poddanych badaniu placówkach zapewniono swobody dostęp do takich pomocy.

Warto także nadmienić, że sporadycznie archiwa państwowe informują o nowościach w swoim księgozbiorze. W przypadku AP w Kielcach, Lublinie i Wrocławiu na ich stronach internetowych są zamieszczane wykazy nabytków. W 10 ankietowanych placówkach nowo zgromadzone woluminy prezentuje się w gablotach, a w kolejnych 8 na specjalnych półkach w czytelnich. Archiwum Państwowe w Suwałkach Oddział w Elką informuje o nowościach wydawniczych w swoim księgozbiorze poprzez profil na portalu Facebook.

Archiwa państwowe nie udostępniają swoich zbiorów bibliotecznych ani na własnych stronach internetowych, ani tym bardziej w serwisie szukaj w archiwach,

ków, 2016.

¹⁰⁵ Z. Jakóbczak, *Biblioteka Archiwum Państwowego ...*, s. 225.

¹⁰⁶ *Strategia rozwoju Archiwów Państwowych na lata 2021-2030*, Warszawa 2021, s. 76-77.

¹⁰⁷ K. Zięba, *Baza biblioteczna Koha. Krok ku usprawnieniu informacji naukowej w archiwach państwowych*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, 2018, t. 24, s. 316.

który nie jest temu dedykowany. Niektóre placówki współpracują natomiast z bibliotekami publicznymi, dzięki czemu część zdigitalizowanych zbiorów jest publikowana w bibliotekach cyfrowych. Od 2008 r. księgozbiór AP w Koszalinie jest sukcesywnie digitalizowany, a skany zamieszczane w Bałtyckiej Bibliotece Cyfrowej¹⁰⁸. AP w Katowicach do projektu Śląska Biblioteka Cyfrowa przystąpiło w 2009 r.¹⁰⁹ Z kolei Biblioteka AP w Łodzi współpracuje z Wojewódzką i Miejską Biblioteką Publiczną im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi „przy kompletowaniu archiwum cyfrowego prasy łódzkiej”¹¹⁰. ANK podjęło współdziałanie z Wojewódzką Biblioteką Publiczną w Krakowie. Jej efektem jest digitalizacja oraz udostępnienie na stronie Małopolskiej Biblioteki Cyfrowej skanów Biblioteki Legionowej, która jest spuścizną po krakowskiej sekcji Naczelnego Komitetu Narodowego.

Zupełnie na marginesie warto zasignalizować fakt, że w niektórych archiwach państwowych (np. w AP w Kielcach i Suwałkach) zbiory biblioteczne służą jako środki dydaktyczne w czasie zajęć lekcyjnych. Lekcje biblioteczne, rozmaite wykłady prelekcje z wykorzystaniem księgozbioru prowadzi też biblioteka Archiwum Państwowego w Szczecinie¹¹¹.

Podsumowanie

Nie ma wątpliwości, że biblioteki w archiwach państwowych mają charakter specjalistyczny i służą z jednej strony pracownikom archiwów w wykonywaniu ich zadań merytorycznych, z drugiej użytkownikom korzystającym z materiałów archiwalnych w czytelnich archiwów (tylko nieliczne archiwa dysponują osobnymi czytelniami bibliotecznymi). Księgozbiory te są zatem swoistym uzupełnieniem czy zapleczem zasobu archiwalnego. Umożliwiają czy ułatwiają jego opracowanie, udostępnianie i badanie.

Zbiory biblioteczne w archiwach państwowych udostępniane są użytkownikom wyłącznie na miejscu. Zasada ta nie dotyczy personelu archiwów.

W niektórych placówkach część zbiorów bibliotecznych została ulokowana w czytelnich akt jako księgozbiór podręczny, co daje użytkownikom możliwość wolnego dostępu. Sporo niekonsekwencji panuje w zakresie formalności związanych z formalnościami dotyczącymi udostępniania książek i czasopism z bibliotek. Brak w tym względzie jednolitych regulacji dla całej sieci. W części archiwów, aby skorzystać z biblioteki konieczne jest wypełnienie zgłoszenia użytkownika zasobu archiwalnego, w innych nie ma takiego obowiązku. Podobna różnorodność dotyczy wykorzystania rewersów do zamawiania woluminów z archiwalnej biblioteki. Tylko nieliczne placówki posiadają formularz rewersu dedykowany księgozbiorowi, w innych użytkownicy posługują się formularzami służącymi do zamawiania z magazynu materiałów archiwalnych. W odróżnieniu od udostępniania materiałów archiwalnych, dostęp do zbiorów bibliotecznych jest bardziej liberalny. W wielu archiwach nie obowiązują żadne limity co do liczby zamawianych woluminów, a i czas oczekiwania na dostarczenie egzemplarzy jest znacznie krótszy niż w przypadku archiwaliów.

¹⁰⁸ J. Chojecka, *Działalność Archiwum Państwowego ...*, s. 271.

¹⁰⁹ I. Lentowicz, J. Sowa, *Zbiory biblioteczne ...*, s. 153.

¹¹⁰ <https://www.lodz.ap.gov.pl/p,91,biblioteka> [dostęp: 23.05.2023.].

¹¹¹ J. Kosman, *Jedna biblioteka ...*, s. 387–394.

Bardzo różnie poszczególne archiwa realizują ewidencję korzystających z księgozbioru, wizyt oraz liczbę udostępnionych woluminów. W niektórych placówkach nie ma obowiązku rejestracji niektórych ze wspomnianych parametrów (najczęściej dotyczy to liczby wizyt). W innych prowadzi się ewidencję odrębną dla udostępniania księgozbioru od ewidencji udostępniania materiałów archiwalnych. Część archiwów praktykuje z kolei wspólną rejestrację.

Choć od 2017 r. rozpoczęły się prace nad wdrożeniem w bibliotekach archiwalnych systemu KOHA, to nie wszystkie placówki posługują się tą bazą. W znakomitej większości archiwów, do tego elektronicznego katalogu wprowadzono tylko część księgozbioru. Nie dziwi więc fakt, że archiwa nadal posługują się katalogami kartkowymi, bazami w programie Access czy w arkuszu kalkulacyjnym Excel.

Uderza fakt, że tylko nieliczne archiwa państwowe wprowadziły regulaminy udostępniania księgozbioru, a zaledwie dwa upubliczniają ten akt na swojej stronie. Niekiedy regulacje dotyczące udostępniania księgozbioru znalazły się w regulaminach czytelnicy akt. Jednak aż 22 placówki w żaden sposób nie unormowały prawnie kwestii dostępności swoich zbiorów bibliotecznych. Nieco częściej zapisy dotyczące bibliotek pojawiają się w cennikach i regulaminach usług świadczonych przez archiwa państwowe, rzecz jasna wyłącznie w kontekście wykonywania reprodukcji z książek i czasopism.

W XXI w. podstawowych informacji na temat instytucji dostarczają strony internetowe. Tymczasem zaledwie 17 archiwów państwowych na swych witrynach zamieściło zakładki odnoszące się do biblioteki. Najczęściej dostarczają one wiadomości o zawartości i wielkości księgozbioru, pomocach informacyjnych. Zdumiewa, że rzadko podawano informacje praktyczne o godzinach otwarcia biblioteki, godzinach realizacji zamówień czy dane kontaktowe do pracowników odpowiedzialnych za prowadzenie biblioteki. Sporadycznie istnienie bibliotek w archiwach sygnalizowano w treściach poświęconych udostępnianiu materiałów archiwalnych. Dane o bibliotekach w archiwach państwowych można znajdują się także na stronie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, na portalu Szukaj w archiwach i w niektórych informatorach czy przewodnikach lub informator po zasobie danego archiwum państwowego.

W świetle powyższych uwag, zgodzić należy się z opinią Zofii Jakóbczak sprzed kilku lat, że „księgozbiór bibliotek archiwalnych ma mocno ograniczony obieg, właśnie ze względu na zapisy regulaminów udostępniania zbiorów bibliotecznych”¹¹² i że „biblioteki funkcjonujące w strukturach archiwów państwowych, pozostają w cieniu swoich jednostek macierzystych”¹¹³. Wydaje się, że największym problemem jest brak lub niewystarczająca ilość informacji na stronach archiwów państwowych poświęconych ich bibliotekom oraz brak standaryzacji w regulacjach lub brak takich regulacji w odniesieniu do udostępniania zbiorów bibliotecznych.

¹¹² Z. Jakóbczak, *Biblioteka Archiwum Państwowego ...*, s. 223.

¹¹³ Tamże, s. 217.

REFEENCES - BIBLIOGRAFIA

- Buzdygan D., Januszko-Szakiel A., *Koha. Narzędzie open source do obsługi biblioteki naukowej*, Kraków, 2016.
- Chlistowski W., *Księgozbiór biblioteki Archiwum Państwowego w Koszalinie*, „Bibliotekarz Zachodniopomorski”, 1991, nr 3–4, s. 46–61.
- Chojecka J., *Działalność Archiwum Państwowego w Koszalinie w latach (1953) 1961–2011. Pół wieku w służbie społeczności lokalnej*, [w:] *Archiwa i społeczeństwo. Pół wieku działalności Archiwum Państwowego w Koszalinie. (1953) 1961–2011*, red. J. Chojecka, Koszalin – Pruszcz Gdański 2011, s.
- Długosz E., *Biblioteka Archiwum Państwowego na tle innych bibliotek przemyskich*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny”, 1989, t. 6, s. 119–132.
- Długosz E., *Biblioteka Archiwum Państwowego w Przemyślu*, [w:] *Z dziejów bibliotek przemyskich*, Przemyśl 2009, s. 107–114.
- Długosz E., *Biblioteka Archiwum Państwowego w Przemyślu. Profil księgozbioru*, [w:] *Księga pamiątkowa poświęcona doktorowi Zdzisławowi Koniecznemu z okazji 70 rocznicy urodzin*, red. B. Bobusia, Przemyśl 2000, s. 89–92.
- Długosz E., *Starodruki w Archiwum Państwowym w Przemyślu*, Przemyśl 1993.
- Drakoniewicz A., *Biblioteka Archiwum Państwowego w Łodzi (1950–2000)*, „Archeion”, 2014, t. 115, s. 379–401.
- Drakoniewicz A., *Dzieje biblioteki Archiwum Miejskiego w Łodzi 1926–1951*, „Archeion”, 2009–2010, t. 111, s. 374–389.
- Drzewiecka A., „Łódzka” część księgozbioru Tadeusza Regera, „Archeion” 2018, t. CXIX, s. 361–375.
- Dymitrzak B., *Biblioteka w archiwum*, „APLA”, nr 11, 2004, s. 19–21.
- Frankel M., *Zarys dziejów i informacja o zasobie biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, „Szczeciński Informator Archiwalny”, 2002, nr 16, s. 117–122.
- Frankel M., *Zarys dziejów i informacja o zasobie biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, [w:] *Mundus archii mundus memoriae. Archiwum Państwowe w Szczecinie 1945–2005*, red. M. Frankel, Szczecin 2007, s. 127–130.
- Frankel M., *Zasób biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, „Szczeciński Informator Archiwalny”, 1986, nr 2, s. 113–125.
- Gurbierz B., Malik A., *Zbiory biblioteczne Archiwum Państwowego w Opolu; ich tworzenie i charakterystyka*, [w:] *Otwartyskarbiectwopamięci. Studia Zespołu Archiwum Państwowego w Opolu zebrane z okazji 60-lecia powstania instytucji. Cz. I: Niezmiennosć idei i przemiany w cyklach czasu*, red. M. Lenart, Opole 2013, s. 143–156.
- Jakóbczak Z., *Biblioteka Archiwum Państwowego w Lublinie 1918–2008*, [w:] *Lublin a książka. Cz. 2. Centrum i peryferie. Materiały z konferencji naukowej. Lublin, 5–6 listopada 2009 r.*, red. A. Krawczyk, Lublin 2011, s. 401–418.
- Kopiński K., *Biblioteka Archiwum Państwowego w Toruniu*, „Rocznik Toruński”, 2002, t. 29, s. 227–234.
- Kopiński K., Milewska-Kozłowska J., *Stare druki w bibliotece Archiwum Państwowego w Toruniu*, „Folia Toruniensia”, 2002, t. 2, s. 133–175.
- Kosman J., *Fons sapientiae – przykłady siedemnasto i osiemnastowiecznych druków szkolnych ze zbioru biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”, 2017, t. 11, s. 87–10.
- Kosman J., *Jedna biblioteka – trzy historie. Biblioteka Archiwum Państwowego w Szczecinie. Studium przypadku*, Warszawa – Szczecin 2021.
- Kosman J., *Ze zbiorów biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, „Archeion”, 2017, t. 118,

s. 250–274

Kumor B., *Starodruki o tematyce śląskiej w Bibliotece Archiwum Państwowego we Wrocławiu*, „Roczniki Biblioteczne”, 2003, t. 47, s. 169–200.

Kumor-Gomułka B., *Biblioteka Archiwum Państwowego we Wrocławiu*, [w:] *Archiwum Państwowe we Wrocławiu 1811–2011. Przeszłość i współczesność*, red. J. Drozd i J. Gołaszewski, Wrocław 2011, s. 192–203.

Kumor-Gomułka B., *Jedno archiwum – niejeden ślad: tropem proveniencji historycznego księgozbioru Biblioteki Archiwum Państwowego we Wrocławiu*, „Szczecińskie Studia Archiwalno-Historyczne”, T. 3, 2019, s. 181–200.

Kumor-Gomułka B., *Od sporu do księgozbioru, czyli o posekularyzacyjnej genezie i rozwoju idei gromadzenia literatury fachowej w dawnym Archiwum Państwowym we Wrocławiu*, „Roczniki Biblioteczne”, R. 61, 2017, s. 161–178.

Lajdenfrost A., *Starodruki i cymelia z Archiwum Państwowego w Łodzi. Katalog, cz. 1*, „Rocznik Łódzki” 2002, t. 49, s. 195–268.

Lajdenfrost A., *Starodruki z Archiwum Państwowego w Łodzi. Katalog, cz. 2*, „Rocznik Łódzki” 2009, t. 56, s. 196–237.

Lentowicz I., Sowa J., *Zbiory biblioteczne*, [w:] *Archiwum w regionie. Region w Archiwum. 80 lat Archiwum Państwowego w Katowicach 1932–2012*, pod red. B. Kalinowskiej-Wójcik, Katowice 2012, s. 141–153.

Miszczuk J., *Biblioteka, w: 70 lat Archiwum Państwowego w Gorzowie Wielkopolskim w sieci archiwów państwowych. 1950–2020*, red. A. Jodko, Gorzów Wielkopolski 2021, s. 63–64.

Olender E., *Powstanie i działalność Archiwum Państwowego w Lesznie w latach 1950–2002*, Leszno 2019.

Piechota R., *Zasady gromadzenia i opracowywania księgozbioru w bibliotekach archiwalnych*, Warszawa 1969.

Schlender G., *Sześćdziesiąt lat działalności Archiwum Państwowego w Kaliszu. Zarys dziejów*, Kalisz 2011.

Sokal M., *Biblioteka Archiwum Państwowego Oddział w Jeleniej Górze 1945–2020 – zarys tworzenia zasobu regionalnego*, [w:] *Na straży regionalnej pamięci. Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze – w 75 lecie działalności polskich archiwów w mieście*, red. I. Łaborewicz, Jelenia Góra 2020, s. 59–64.

Strategia rozwoju Archiwów Państwowych na lata 2021–2030, Warszawa 2021.

Strońska-Przybyła J., *Historyczny zasób biblioteki Archiwum Państwowego w Katowicach Oddział w Pszczynie – analiza proveniencji oraz katalog starych druków (1500–1800)*, „Szkiecy Archiwalno-Historyczne”, 2013, nr 10, s. 33–62.

Superczyński M., *Biblioteki w archiwach państwowych – problemy gromadzenia i udostępniania zbiorów na przykładzie Archiwum Państwowego w Toruniu*, „Archiwista Polski”, 2017, nr 4, s. 17–32.

Superczyński M., *Nieznane starodruki ulotne w bibliotece Archiwum Państwowego w Toruniu*, „Folia Toruniensia”, 2019 (Vol. 19), s. 183–199.

Wierzbicka E., *Starodruki w zasobie archiwalnym i bibliotecznym Archiwum Państwowego w Lublinie*, [w:] *Lublin a książka. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej z okazji 50-lecia Wydziału Humanistycznego UMCS i 95-lecia Biblioteki im. H. Łopacińskiego w Lublinie*, red. A. Krawczyk, E. Józefowicz-Wisińska, Lublin 2004.

Wilczak M., *Biblioteka Archiwum Państwowego w Poznaniu*, [w:] *Biblioteki województwa poznańskiego w latach 1945–1954*, Warszawa 1956, s. 180–183.

Woltman E., *Informacja o zasobie biblioteki Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Szczecinie*, [w:] *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie 1945–1980*, Szczecin 1980, s. 56–63.

Zięba K., *Baza biblioteczna Koha. Krok ku usprawnieniu informacji naukowej w archiwach państwowych*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, 2018, t. 24, s. 316.

Żalik A., *Biblioteka Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Lesznie*, Leszno 1983.

Strony internetowe:

Archiwum Główne Akt Dawnych, <https://agad.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Białymstoku, <https://www.bialystok.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, <https://www.bydgoszcz.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Gdańsku, <https://www.gdansk.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Kaliszu, <https://www.archiwum.kalisz.pl/>
Archiwum Państwowe w Katowicach, <https://katowice.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Kielcach, <https://www.kielce.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Koszalinie, <http://www.koszalin.ap.gov.pl/>
Archiwum Narodowe w Krakowie, <https://ank.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Lesznie, <https://archiwum.leszno.pl/>
Archiwum Państwowe w Lublinie, <https://lublin.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Łodzi, <https://www.lodz.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Malborku, <http://malbork.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Olsztynie, <https://olsztyn.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Opolu, <https://opole.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Poznaniu, <https://poznan.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Przemyślu, <https://www.przemysl.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Radomiu, <https://www.radom.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Rzeszowie, <https://rzeszow.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Siedlcach, <https://www.siedlce.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Suwałkach, <https://suwalki.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Szczecinie, <https://www.szczecin.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Toruniu, <https://torun.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Warszawie, <https://warszawa.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe we Wrocławiu, <https://www.ap.wroc.pl/>
Archiwum Państwowe w Zamościu, <https://www.zamosc.ap.gov.pl/>
Archiwum Państwowe w Zielonej Górze, <https://archiwum.zgora.pl/>
Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, <https://www.archiwa.gov.pl/>
Szukaj w archiwach, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl>

